

Гимн төлөвилелинге хамаарыштыр АЖЫЫ-БИЛЕ КИИРДИМ

Ыйваж менен тийиштин (мык ирмн) шылды алыр болуучу берге айтыр болганым кичи бурзу эскерген боор. Ол ындыг боор-даа ушурдуу. Чүд дээрге тук болуучу сүддөн чуркучу кичи делгези, оон өң-түзүнүн, хер-дүрүзүнүн талзы-биле бичи тайылырны кылдырды, шылдыг комиссиянын кеңешинге ийиксе азында жүрүктө-даа колдуунда чуркучту утамы байдине бэр.

А гимн ындыг эвес. Оон аалганы кичи бурзууну уганынга сийиксе берин дээр болза, үе дерек. Телпиг-желе бир-ийи адынаш, ыр-ийи байдалын тодардыры чамдык музыка талзы-биле эсе билгез бичи чоң комиссия кеңешинге ламазичок, профессионалдарга бичи берге. Шылдыгны кылыр берге-ле харын, ыччал-за-даа бо уадала комиссиянын санал-онал солугазына бараалгаткан ийи ырымын ооза чедимче чок болганын демгелээр анаар. Ырларынч сооунун талзы-биле чоготазы К. Кудажыны, а аалганын талзы-биле композитор Д. Хуреш-оолдун мылган үн-өлөңдөрүнө кыгыр мен. А парлагга үнгөн саналдар талзы-биле боладарымын илереди көрөй.

Тоорукту долгай Тандым-тиги гимн кылды арзымын дугайында боладарымын төртүттүнү кери кончүт мен. Бо дээрге Тыванын чоңуну саргы-сеткяли-даа, бойдус-

байлаан-даа чигез-биле илереткей бээдүр-ла берээл ирди. Ыйчала-даа ындыг байдалым даал бодал керээлинерем. Тыва кичи Олимпий оюнарына чемпионан каан диджи. Тыванын тугун көдүрүп турда, ырымысты шөйүн туруп аар бис бэр Ыйчанагаш Тоорукту долгай Тандымнын аялганын темизин гимнге чеге таарышса деп бодалар мен С. Бадрымын гимнге тааркып болур хейлүк ырымын теригидели 60-70-80 чылдарда эркен деп боала-га каттышынаш, А. Чыргал-оолдун Ленинге, партия-га тураскааткан ырларынч сөзүн эдер дугайында санадык уаур мен. Ыры дээрге сөзү биле аялгасы кады төртүттүнү, аур болза, кады өлүр ийлаал. Кыркан аша-кыч чараш тоңун ушта соо-канын, анык кичиге кедрин-гени-биле демейлежи бербес бэр?

Солуга парлаан ырларынч ийгилигин бичи олуруу бээдүр гимнги байдил-биле эгеледи. Улаштыр-ла ырымч сөзү-даа, аалгам-даа ычкык, кандай байдалга шылдык берди. Ыйдык ырларынч улус-даа ырымын, сөзү-даа, аялгасын-даа кедерге доктаатыныс боор чүе. К. Бегин бо ыры эсе-херезе тыртып турган, аяныч, чараш кылып кады. Ыйчала-даа ырымын ылап турар ужуруг байырлыгы байдалын чидирити, Байырлыгы дээрге ыччал-ла байырлап, хелгээри

дээни ол эвес, а аалганын бичи анык-дыр ийди.

Мен бодаларыма конкурса бот-тымынч композиторлар колдуунда киршизир хиредир. А оларда гимн болу бээр хире аялгалар бар болдуур ийди. Оон чыдаганын конкурстун негелдизинде деп бодалар мен. Чүд дээрге ырымын аалганында анык, оон орнестрге болган хорга таарыштыр, тургузаны чүгүл-ла А. Бистин бот-тымынч композиторларымыс эки аалганы чоготазы-даа, орнестрге таарыштыр тургуза база гармония талзы-биле белгивис чегей болдуур ийди.

Мен бодум хуумда база үстүкү чыдаганын аайы-биле конкурса киршишери барган кичи мен. Бо уадала мен сөзү-биле аалганын катан чоготазымын «Тыва» деп ырымын аажы-биле гимн кылдыр санадала, солун таарыштыр сайгарылгаже киярп тур мен. Ырымын «Саан» ансамбли ырлап турар болганда, авторун чажыргаш-даа кичээр. Харын-даа ырымын орнестрге болган хорга таарыштыр тургузаны хөгжүмүчүм (а кым таарыштырдын билбес мен) автору коллектив болуп мээ-биле каттырп иледиим. Бот-тымынч өөрүнүкү гимнге тааркып аалгалар бар болза, профессионалдар-биле аялгележи көөрүчө кийгирдир.

Амыр ХОЮГАН,
Бот-тымынч композитор.

Т Ы В А М

СҮТ-ХӨП ШАЛ-БАА ТУ-РАР ШАГ-ДАН ТОО-ЛУН Ү -

ДЫП, СУ-РУГ МАЛЫН АЙ-ДЕП КӨШ-КЕН А - РАТ - ТАР -

ЛЫ. Э - СИ - МИН - ДЕ, ОЙ - ОЙ - ОЙ, АР - ГА - ЗЫН - ДА

ЭЙ - СЭЙ ЭЙ, Э - ДИК - ХӨП - БИ - ЭР ГЕЛЕН - ГЕН ЭР - ГИМ ЧУРТ - ТУМ -

БАЙ-ЛАК ТЫВАМ, ОЙ. БАЙЛАК ТЫВАМ, ОЙ/ЫЛАК-ТЫР МЕН, ОЙ.

Аныктар, чыдагыларын Аян ыры чыгылган. Ак-көк Тывам, Улуг-Хемим, ой. Ажым-биле чугаалаарга, Тывам сени Авырдым дываажан деп мактаас мен. Ыйчала-даа э-не баштай Ырым маяк төртүттүнү Ыйчанагаштың ылак-тыр мен, ой.

ТААРЗЫНДЫМ

Ажык чарлыг үсүн ачы-зында чөр-чүрт аттары, яныз-бурду ажил-агылаар болгаш төндүгү черлерин эрги аттары катан эгетинин турарына кичи өөрүсө арга чок. Ол дээрге чоңуну национал мезелеринде арлың кээп, боттарынын эркен оору, төндүгүчө нарүкчүндүр.

Моон мурунда бистин Ганды районуң солунунуң «Красное знамя» деп адына чеге таарыныс кичи мен. Солунун ады эсе азыр дээң конкурстун солун дамчыштыр эрттирил турганын помчүкүлдөр билдир. Ында ындыг-даа, кичи сагышына бичи кирбес аттар бар чорду. Оон күнелесне «Ганды. Уула» деп чараш ат шылдыткен. Мен бодум хуумда бо атка дык таарындам.

Алаарга бичи эпит, чор-гар ыкшаң сайылырар Ыр-түз, солун Ганды районга тулур болгаш оон ындыг Солуру-даа чөк. Бо атты орус-даа, тыва-даа дык, та адырга азыттыгыр.

Оон ында мың ындыг саналым бар. Бистин Ганды район Тывада орус чуртка. Чыдык черлерин бирээниге хамдарар. Амыг үеде бистин солунун чүгө үш дугу-гар арны тыва дыла үшү турар. Мен бодаларыма, ыкшаң-даа талга аян кыла-дым бола бир арыны бола тыва ынды үндүрө амык-беле даа ыкшаң. Солунун ады тыва-жың биле болганда, бо талзы-биле эске эш-өөр чүд деп бодал турарың?

Бир эвес солунуңу пом-чүгүт кылдыр кылдыр деп болаа болуусуң, мээң бо саналымды дагыш шылды-парлаан ийи боор.

Альберт ОНДАР,
Бай.Хаак суур.

СҮЛЧЭЭ БОЛГАШ КҮРҮНӨ ЭРГИЛДЕЗИ

(Тоожудан үзүндү)

(Эгези № 163 «Шында»).

4. Японунуң дузды-биле революстуг чазак, намын шуут дүжүреш, АРН-ны шуут ууткаар, ычанагаш ол сорудганын белеткел кылдыр намын чептези аажы-лап алгаш, боттарының контр-революстуг бөлүнү эвилел-деп турган.

5. ТАРН-ны шуут ууткаар-ла, белеткел кылдыр бир дугаарында Коминтернаның күзөр эргелиг салбырындан үндүрү алдыр.

6. Революстуг чазак болгаш АРН-ның удурулганы-биле демсежирде, каргыс феодал, лама, хам илгеттерин орта-ластап алдыр.

7. Чазак, намын Тока баштаан удурулганы-биле демсежирде, өлүркүч-террор аргаларын база чергелештир хергелээр.

8. ССРЭ-биле кандыг-лаа харылааны узер болгаш Тыванын чуртунда совет хамыктарын үндүр сыйыргаш, алышкар илгеттерин эрттирил алдыр (көйрөй, ыкшаң-тар, өскелер-даа).

9. ССРЭ-биле экономикаг харылааны шуут үсөкш, Тыванын иштине экономот талзы-биле Японунуң монополун (оноа эргезин) доктаадыр.

10. Тываның муруну Моол-биле кызыгарып шуут үзүт-канын, оон ССРЭ-биле кызыгарып бичи-биле алгаш, Японун күжү-биле камгалар алдыр.

11. Хөй-иштинин иштинин тивини (бот-илекейин) бол.

«Оноа ажи-хылыштың» дары-газына ТАР-Сайттар Чөвү-дизиниң Дарыгазынч ора-лакчызы Сонин Ойуңту, кежигүн-неринге ТАРН ТК-нын херезе-кешер килдизини эргелеткени Херек Анымын, ТАР Устугу Шугурунч дарганы Монгуш Сүдүрүчү, эрат тө-лөздеринге Ооржак Тоаштайын, Сарыгал Сүрүн-оолду, секретарына Иргит Валдыра-ны, күрүнө аялаакчызына Мят, чер яламынны сайды Тоарыштайны томуулаан, өзү барылаалаан болчукуларга Кызыл-оол, Момбуужай, Найдан, Окемчик, Сары-оол, Шыраар, Чымба, К. Эренчин оларын кириштирген.

Хоругдаттырган болгаш бу-руудаттырган кижилерин харын документчиле бичи чүдү-дөр, шүдүктөр «Хостуг арат», «Шың», «Ареэз шың» солун-нарын, сеткүлдери арна-ларынга эилере парлагтынып, ганды демчыштыр куттулуп турган. Чыңың, «Көгүн үе ууткаалай» деп шүдүкте Чың-мат-Тажын, Таякын, Хем-чик-оолду илереткел күдү кө-рүп, дорамчылаан, Ыйчала-га «контр-парлы» шүдүктел, кедер-гей дорамчылап, чүгө дээң хемчег-биле шылдырны шыгың негеш турган чамык кижилер амыг үеде С.К. Токаны, О.О. Полатты, а ол ыкшаң ычнар-да чүгө кара-бакан дарганын турган М.Б. Аргасты бичи шүдүмүдөл турары база эл-леттин чүе. Доора характер, докпак баштыг тыва кичи ийи

эвес, а чамгыс арымың кылдыр чазаттынып, төртүттүнү чүе болгаш «Хостуг херезе-кеш» болгаш оларын салым-чолуна М. Аргастын хамар-лыганын багыткан чамгыс-даа материал төңгүнү ар-хиз документчилеринде тывы-лаан.

Суд чорудулганын демо-краттыг норма-тижестери 1938 чылда саягыттыган-даа ыкша-кан. Кайын ам, ындыг эвес: буруудаттырган Чурмат-Тажы илесте үеинде берген өңүң суд үезинде бичи-ле өскер-тин, болуң камгаланы Төврге, күрүнө аялаакчызы Төврий-тай кышкырыкшаң, солду чү-дүрү-биле чык кылдыр үл-дөөдөгү, чазак башкыны тур-ган кичи сыйраш дээр чүе чоржук, оон кандыг демо-краттыг, өңүтү суд чорудул-газы дээрли!

Баштай шылдыр эзын төс ки-жини шылды алгаш, ТАР Эрүү дүрүмүнүн 10, 11, 12, 13 чүд-дөр-биле оларын буруудат-кан.

1934 ЧЫЛДЫН НОЯБРЬ 14-ТЕ БАДЫЛААН ТАР ЭРҮҮ ДҮРҮМҮНДӨН

10 чүдүл. Национал револю-стуг чазакты дүжүрүңгине ийик бе азы Тыва Арат Республи-канын национал тилдизинин кооммактыгыне улаглган боо-чөкөстүн самың үндүрер ийик бе, ТАР үлезин Хоюлду бээдүр тургускай төп болгаш чеге-чегре эрге-чаргырны эже-леш алыр соруда-биле боо-чөкөстүг дээрбечи бөлүктөр

үндүрер болгаш ТАР-нын дө-вөскөриңче халлап кирер ба-за ТАР эрге-чаргырнын тө-лөзүкчүлериңге удурулган террорлуг чоруктар кылдыр болза,

оон алазынга — хөй-иятти-ниң кадыг келемсинин дээң хемчези ал, болап өлүрер болгаш херезинин хаварар, Чыңгедир укур таварыж бол-за, херезинин хаварышпаан, 3 чылдан эзээс хуусаа шылдыг иштине шыгың хоругдат-каны ол чокка шөлөзүн кызып бажынаар.

11 чүдүл. Шлоноаж (контрреволюстуг шынарлыг харылза) кылдыр деп, күрү-нөң чамгыс болур мезелээр-ни дашкы күрүңгерге, контрреволюстуг организа-цияларга ийик бе, азы хуу кы-жыкче ламчыла бээр сор-удга-биле ындыг мезелээрин дамчыдып бээр, оорлап алыр ийик бе, азы чыр болза,

оон алазынга — херезинин хаварышпаан, 3 чылдан эзээс хуусаа шылдыг иштине шыгың хоругдат-каны ол чокка шөлөзүн кызып бажынаар.

12 чүдүл. Контрреволюстуг хора чедер чорук үндүрер ийик бе, азы дүжүлүг кичи болза, турун турар бээдүрер ийик бе, азы оранын ажил-агынын үндизини

кабиналарын, эске-даа бичи-тудуларын кылдыр деп тура-рынчонга диянытты. Келир чылдан эгелээр, аржаанга кирери төлөвүлүк болурун, а оон кирген ажа-херезиниң чүгө аржаанга хергелеттнер тууду материалларын салды алдырны чарыттарын план-на турар болду.

Ажы-төлүн-биле кады ачы-буаның Сагаан-Тари-Эне бурганга тейлеп ал, Бай-Тайганын ачымы хайыраш Бед аржаанынга мага хандыр кирип алганыма сеткилим ханып, улуг өөрүшкү-биле чанып келим.

Дарымаа КУУЛАР,
Сүт-Хөд район.

Кызыл хоппай, Красноармейская, 100. Индекс 667000.

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Н. С. Базыр (харын-сагалыг секретарь), А. С. Дембрий (кол рек-торунун оралакчызы), В. М. Сат, К. К. Сат (кол рек-торунун оралакчызы), Ш. М. Суван, Н. С. Эрген.

РЕДАКЦИЯНЫН ТЕЛЕФОНАРЫ:

Кол редактор — 3-43-34; келген кижилер түлөп алдыр чөр — 3-34-26; кол редакторунун оралакчылары —

3-33-91; — 3-34-17; харысагалыг секретарь — 3-34-92; оралакчымы — 3-45-93.

КИЛИДИСТЕР:

уауз депутаттарынын Советтери, ийитиле-политикти болгаш соолаа айттырлар — 3-34-19; — 3-34-98; уае-түр — 3-34-49; 3-36-73; келзе ажил-агы — 3-41-16; кулутура болгаш уауз өрелдизин — 3-39-15; мезелээр болгаш спорт — 3-36-82; — 3-34-57; оочула — 3-34-39;

3-34-95; мага — 3-39-03; корректорлар — 3-41-23; үндүрүкчүлөр — 2-27-41, солун келбейн барганга — 2-32-75; буггалтерия — 3-37-11.

Солунга парлагтыган материалларын авторларынын бо-залары редакциянын түрүк-биле өзүшөй барыл болур. Алыттыган фактылар, саныра болгаш эске-лаа дына-гылыгы дээр авторлар боттары камчылаалы.

АГАР САНЫ: «Тыва содлага № 363305».

Тыва Республиканың Пар-лаала болгаш информация ми-нистерствозунун типография-зы. Кызыл, Шеткинин болгаш Кравченко кулукчузу, бажын № 1.